

Van de voorzitter Elena Vink

Langzaam daalt het stof neer dat is opgevaaid rondom de subsidiebesluiten van het Fonds voor de Podiumkunsten. Natuurlijk wordt er nu in stilte gekeken hoe, en of, er beslissingen teruggedraaid kunnen worden. Een aantal muzikale 'instituten' zijn hun geld geheel of gedeeltelijk kwijt. In mijn ogen is dat in sommige gevallen niet onterecht. Er werd vaak van uitgegaan dat het een soort vaste uitkering was. Dat is natuurlijk nooit de bedoeling van een subsidie. Nu moet men leren 'de eigen broek op te houden'. Ik weet zeker dat de sterken deze slachting gaan overleven, al blijft het natuurlijk triest dat er nu mensen zonder werk komen te zitten.

Vrienden van het Lied

Ook de vereniging 'Vrienden van het Lied' is haar subsidie kwijt. Het zou doodzonde zijn als ze daardoor niet kunnen voortbestaan,

Van de redactie..

Evert Jan Nagtegaal heeft besloten zijn taak als lid van de redactie neer te leggen. Jammer! De smeulige anekdotes uit de zangwereld die Evert Jan bij de thee serveerde tijdens de vergaderingen bij hem thuis, zullen wij missen..

Inmiddels is de redactie versterkt met een nieuw lid: Jolande Geven. In dit Bulletin kunt u meer over haar lezen.

Onze oproep in de vorige Bulletins blijft onverminderd van kracht: indien u tips hebt over interessante onderwerpen die u graag besproken zou zien in het Bulletin, horen wij het graag. U bewijst de redactie én de leden daar een dienst mee.

redactie@zangpedagogen.nl

wat zij doen is uniek en erg belangrijk. Toen ik vers van het Haags conservatorium kwam gaven zij ook mij de kans om liedrecitals te geven, ik heb daar enorm veel van geleerd. Waar kun je als jonge zanger(-es) liederen zingen? In de grote zalen komt daar alleen publiek op af als er een wereldberoemde diva of divo zingt. Doordat je het geleerde in de praktijk kunt brengen blijft de liefde voor het liedrepertoire in stand en kun je later die liefde overbrengen op je leerlingen. Dat mogen we niet kwijtraken!

Het bestuur van Vrienden van het Lied zal er echter de schouders onder zetten en gaat op zoek naar een oplossing, er is geen sprake van opgeven. Namens het bestuur en ik weet zeker ook namens alle leden van de NVZ wens ik hen veel succes.

Droevig bericht

Dan een droevig bericht. Twee van onze leden, Lida Dekkers en Cilly Dorhout, zijn onlangs overleden. Lida Dekkers heeft op het symposium in het Utrechts conservatorium in 1999 een lezing gehouden over Hildegard

von Bingen. Over Cilly Dorhout heeft Riekje Bakker, zangdocente aan het ARTEZ conservatorium, een 'in memoriam' geschreven. We wensen de familie en vrienden van Cilly en Lida veel sterkte.

Nieuw

Nieuw in het Bulletin wordt de vaste bijdrage van Ank Reinders. In steeds terugkerende column gaat zij ons deelgenoot maken van haar ervaringen als musicus en als docente. In dit Bulletin ook een artikel van haar hand over Mozarts zus Nannerl.

NVZ symposium

Op 1 november vindt in de Toonzaal in Den Bosch het NVZ symposium 'De jonge zanger centraal, over aandacht, studeren en zappculturen' plaats. We hopen didacticus Joep Knapen en neuropsycholoog Geert Jan de Haas als sprekers te mogen ontvangen. Er zal live muziek zijn en een heerlijke lunch. Ik hoop op net zo'n fantastische opkomst als bij het afgelopen symposium, tot dan!

Bestuurslid gezocht

In verband met het naderende vertrek van Greet Woltjes als bestuurslid belast met de ledenadministratie zijn wij op zoek naar een opvolger.

Wie heeft belangstelling deze taak op zich te nemen? Computervaardigheid (voor de ledenadministratie gebruiken wij Access) is een voorwaarde.

Graag een mailtje naar:
secretaris@zangpedagogen.nl !

IN MEMORIAM CELESTINE DORHOUT

door Riekje Bakker-Bloembergen

Het onvermijdelijke aanvaardend overleed op 29 augustus 2008 Cilly Dorhout, op 76 jarige leeftijd. Slechts een paar weken daarvoor belde Cil mij op met het verbijsterende bericht: na de aanvankelijk succesvolle ingrepen aan een melanoom onder haar voet waren nu overal uitzaaiingen aangetroffen. Ze leed pijn. Zijzelf besepte de ongelijke strijd en gaf zich over.

Onze kennismaking vond ruim 25 jaar geleden plaats toen zij als docent zang klassiek werd aangesteld op het conservatorium te Zwolle.

Het zangvak verbond ons, zowel uitvoerend als ook op het pedagogische vlak. Nieuwsgierigheid naar details en verdieping bracht ons vaak buiten het instituut. In 'the Decade of Singing' was er alle gelegenheid om ons uitgebreid bij te scholen op ons vakgebied. Als collega's reisden we o.a. naar de collegelchoirs in Engeland, naar het T Izerknabenchor voor de kinderstem, naar achter het IJzeren Gordijn voor professor Pahn, en natuurlijk bezochten we ook samen de internationale zangpedagogencongressen.

Onze vriendschap groeide vanzelfsprekend, niet in het minst door alle evaluaties achteraf op onze hotelkamer.

Later – toen ze in Zwolle al afscheid had genomen – maakten we met onze mannen in korte voor- en najaarsvakanties pittige wandelingen hoog in de Alpen. Ook op die tocht

ten kon ze het vaak niet laten: de laatste ervaringen uit haar privé praktijk en de vragen die er altijd bleven werden met humor maar

vooral betrokkenheid opgedist. Zoals haar man Freek het op de begrafenis uitdrukte: wij deelden Cil met haar leerlingen en haar leerlingen deelden Cil met ons.

Voor die leerlingen was ze een bron van inspiratie: menselijk in haar benadering, geduldig, maar met wilskracht en discipline. Ze heeft voor velen de deur naar de klassieke vocale muziek wijd opengezet.

Binnen de NVZ zullen veel leden met mij Cil gedenken met warmte en respect. Als toegewijd bestuurslid stond ze aan de wieg van wat toen nog het Genootschap van Zangleeraren heette. Het principe het zangonderwijs een open karakter te geven en daarmee op een hoger plan te tillen sprak haar, de gedreven vakvrouw, zeer aan.

Ik mis haar, ze laat een lege plek, een leeg gevoel achter.

Ik koester de vele dierbare herinneringen.

Website NVZ

door Diane Hidding

De website van onze vereniging is al enige tijd online. U kunt ons vinden op www.zangpedagogen.nl. De site is zeker een bezoek waard! Zo is er een item over onze historie (met dank aan Margreet Witsen Elias) en staan er links naar andere interessante sites. Zelfs een fotogalerij ontbreekt niet!

Ik wil u graag attenderen op de service om als lid in te loggen op de website. In de nabije toekomst kunt u hier delen van het Bulletin lezen.

Hier volgt de handleiding om veilig en makkelijk te kunnen inloggen:

1 Ga naar www.zangpedagogen.nl ;

2 Klik met de muis op het zinnetje Nog geen account? Maak er één aan!;

3 Vul bij de lege vakken een zelfverzonnen GEBRUIKERSNAAM en WACHTWOORD in;

4 Vink het vakje 'login' aan als u wilt dat uw computer deze informatie onthoudt;

5 Na goedkeuring ontvangt u van mij via e-mail een bevestiging dat u kunt inloggen.

Indien u uw wachtwoord bent vergeten kunt u opnieuw een wachtwoord aanvragen. Per

e-mail krijgt u vervolgens automatisch een nieuw wachtwoord toegezonden. Veel succes!

Nog wat kleine mededelingen en zaken over de website:

Op de site is ook een mogelijkheid om het lettertype te vergroten, zie bij 'lettergrootte wijzigen', ook op de homepagina rechts onderaan.

We hebben wat foto's verzameld van Symposia. Zijn er leden die nog leuke, interessante foto's hebben dan graag mailen naar website@zangpedagogen.nl

leden in het land

door José Lieshout

Wie zitten er toch achter al die namen in de ledenlijst van de NVZ? Sommige leden kom je wel eens tegen in het vak of op bijeenkomsten van de NVZ, van andere heb je geen idee wie het zijn. En gezien de reisafstand tot het midden van het land, waar toch de meeste NVZ bijeenkomsten worden gehouden, kun je je ook goed voorstellen dat een deel van de leden niet elke keer 'acte de présence' geeft.

De redactie was nieuwsgierig naar deze achterban, en prikte zomaar een naam uit de lijst.

Loes Jeltjes

Woonplaats: Groningen

Leeftijd: 63 jaar

NVZ-lid sinds: ongeveer 1980

Opleiding: Pedagogische academie en conservatorium Zang

Afgestudeerd in: 1976

Bij wie gestudeerd: eerst bij Jos Burcksen, de laatste twee jaren bij Ruud van der Meer, bij deze laatste ook afgestudeerd.

Werkzaamheden:

Na mijn studie gaf ik veel muzieklessen op een basisschool. Ik richtte er een koor op. Intussen gaf ik thuis wat zanglessen en pianolessen. Ik zong zelf in het Renaissancecollectief in Groningen.

In 1984 begon ik als docent aan de opleiding voor logopedie aan de Hanzehogeschool. Gedurende 20 jaar heb ik daar zangstemvorming gegeven en optredens verzorgd door de studenten. In hetzelfde jaar werd ik als zangpedagoge verbonden aan de muziekschool te Haren. Dat heb ik 24 jaar met veel plezier gedaan. Ik heb eind juni afscheid genomen.

Mijn grootste liefde is mijn dirigentschap bij het zeer goed lopende Groninger kinderkoor. Vanaf 1988 leid ik dit koor en in 1990 heb ik het Groninger jeugdkoor opgericht dat ik ook nog steeds leid. Met beide koren geef ik concerten en per seizoen zijn er zo'n 75 kinderen aan het zingen. In een tijd waar er zoveel wordt aangeboden voor kinderen vind ik het geweldig om kinderstemmen te scholen en met plezier, maar ook met discipline de vele facetten van de zang door te geven.

Ook mijn beide dochters hebben zang gestudeerd. De oudste heeft een klassieke opleiding in Den Haag gedaan en de jongste een lichte muziek opleiding in Rotterdam.

Collegiaal contact met:

Wat betreft de zang veel contact met Marthe Westers. Voor de koren contact met collega's als Jan Maarten Koeman, dirigent van 'de Kickers' in Purmerend.

Over de NVZ:

Vroeger heette het zangersgenootschap. Het was een deftige club in mijn ogen. Ik vond het allemaal wat autoritair. Een verademing was het toen men inzag dat je met logopedisten moet samenwerken en je er niet verheven boven mag voelen. Ook nu staat men open voor allerlei nieuwe ontwikkelingen die ik graag volg in het Bulletin.

Over het Bulletin:

Ik lees het blad graag en ik vind de onderwerpen en artikelen zeer interessant.

'Zet de lesdeur open'

een voordracht door Joep Knapen

samenvatting door Ineke van Doorn

Tijdens de werkdag van 29 maart jl gaven een aantal collega's samen een open les. Het thema van de dag was dan ook: 'Zet de lesdeur open'. Alvorens de open lessen gegeven werden hield onderwijskundige Joep Knapen een interessante inleiding over kennisverwerving en kennisdeling door collega's. In dit artikel zal ik proberen een samenvatting van deze lezing te geven.

Het komt steeds meer voor dat zangdocenten ervoor kiezen om met enige regelmaat samen met een collega les te geven. Van deze situatie profiteert niet alleen de student, ook de collega's kunnen veel van elkaar opsteken. In zijn lezing schetst Joep Knapen in vier thema's een aantal lijnen waarbinnen een dergelijke kennisverwerving en kennisdeling optimaal kunnen plaatsvinden.

De vier thema's worden hieronder eerst genoemd en daarna één voor één toegelicht.

Als eerste is het belangrijk dat het proces plaatsvindt binnen een kader. Hieronder vallen:

- 1. Kwaliteitszorg:** 'De zangles; twee kapiteins op een schip'
- 2. Kennismanagement:** 'Kennis, daar zitten twee benen onder'

Ten tweede gaat het hierbij om samenwerkende professionals.

- 3. Je instrumenten moeten hierop aangepast zijn:** 'Terugblikken is vooruitgaan'
- 4. En ook de randvoorwaarden moeten aanwezig zijn:** 'Leer langzaam denken'

1. De zangles; twee kapiteins op een schip

Als zangpedagoog ben je een dienstverlener. Kenmerkend voor dienstverleners is dat je product niet tastbaar is, en ook dat degene die je product consumeert (de zangleerling) mede de kwaliteit van het product (de zangles) bepaalt.

Joep Knapen noemt een hele rij van factoren die de kwaliteit van de dienstverlening bepalen. Sommige van deze factoren worden vooral door de klant (je leerling) ervaren, denk bijvoorbeeld aan communicatie, betrouwbaarheid, begrip voor wat de klant wil, beleefdheid. Andere factoren zijn meer 'feitelijk' en kunnen makkelijk uitgezocht worden: in wat voor leslokaal wordt er lesgegeven, is het goed bereikbaar? Veel dienstverleners besteden de meeste tijd en aandacht aan de factoren die het makkelijkst bewezen kunnen worden: zij adverteren bijvoorbeeld met hun competenties (opleiding en ervaring).

2. Kennis, daar zitten twee benen onder.

De grootste bron van kennis in organisaties zit in de hoofden van de mensen. Onder kennis verstaan we de optelsom van de informatie en ervaring die iemand heeft opgedaan, aangevuld met zijn vaardigheden en attitude. Deze resulteren tezamen in het vermogen om een bepaalde taak uit te voeren.

Tegenwoordig is men zich meer en meer bewust van dit 'rondlopende kenniskapitaal' en wordt op allerlei manieren geprobeerd hier meer gebruik van te maken. Bijvoorbeeld in zogenaamde 'open space' activiteiten waarbij allerlei mensen bij elkaar komen zonder dat er een bepaald programma is. Uit dergelijke bijeenkomsten komt dan vaak weer nieuwe kennis voort.

Meester-performer versus meesterpedagoog

In het muziekonderwijs lopen we regelmatig

Als docent bestaat je rol uit het helpen creëren van een geschikte ervaring (1). Denk hierbij bijvoorbeeld aan het bestuderen van een bepaald muziekstuk. Nadat de student gezongen heeft, kijkt hij terug op het resultaat (2) en formuleert hij belangrijke observaties (3). De docent helpt hierbij door te confronteren, invoelend te zijn, dingen concreet te maken, te werken aan acceptatie en echtheid etc. Daarna worden er oplossingen/verbeteringen gezocht en artistieke en technische keuzes gemaakt (4). Deze worden vervolgens uitgeprobeerd (5). Hierna begint het proces opnieuw. Naar aanleiding van (4) kan eventueel besloten worden het leerprogramma aan te passen. De docent zorgt voor de continuering van het leerproces.

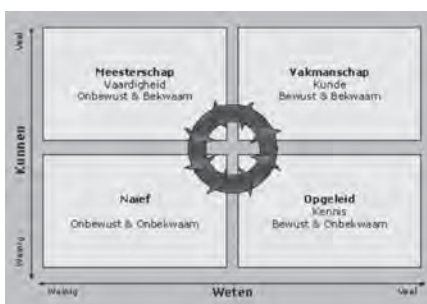
Kennis verouderd snel

Door technologische veranderingen ontstaan er nieuwe kunstvormen en verandert het consumenten gedrag. Dit veranderde gedrag leidt tot een meer uiteenlopende artistieke programmering en nieuw publiek. Ook de multiculturele samenleving creëert nieuwe kansen en nieuw publiek en er vinden door deze ontwikkelingen bijvoorbeeld steeds meer cross-over projecten plaats. Door al deze veranderingen verouderd onze kennis snel. In de praktijk is er veel behoefte aan beroepsbeoefenaren die nieuwe oplossingen kunnen bedenken voor nieuwe problemen en niet aan mensen die uitsluitend

op tegen het feit dat een meester-performer niet automatisch een meester-pedagoog is. Een pedagoog als professional moet namelijk te allen tijde kunnen verantwoorden waarom hij/zij doet zoals hij/zij doet, en moet daarom beschikken over expliciete kennis. Joep Knapen gebruikt ter verduidelijking het volgende schema van Nonaka/ Takeuchi, waarbij de professionele pedagoog zich 'rechtsboven' bevindt: hij kan niet alleen veel, maar is zich ook bewust van zijn kennis en in staat deze onder woorden te brengen (expliciet te maken). Een meester-performer bevindt zich linksboven: hij is zeer vaardig en bekwaam, maar kan deze kennis niet expliciet maken.

Informatie bekijft daarom het best wanneer deze niet alleen gehoord of gelezen wordt, maar ook ervaren. Een oud Chinees spreekwoord zegt hierover: "Vertel het mij en ik zal het vergeten, laat het mij zien en ik zal het mij herinneren, betrek mij erin en ik zal het begrijpen."

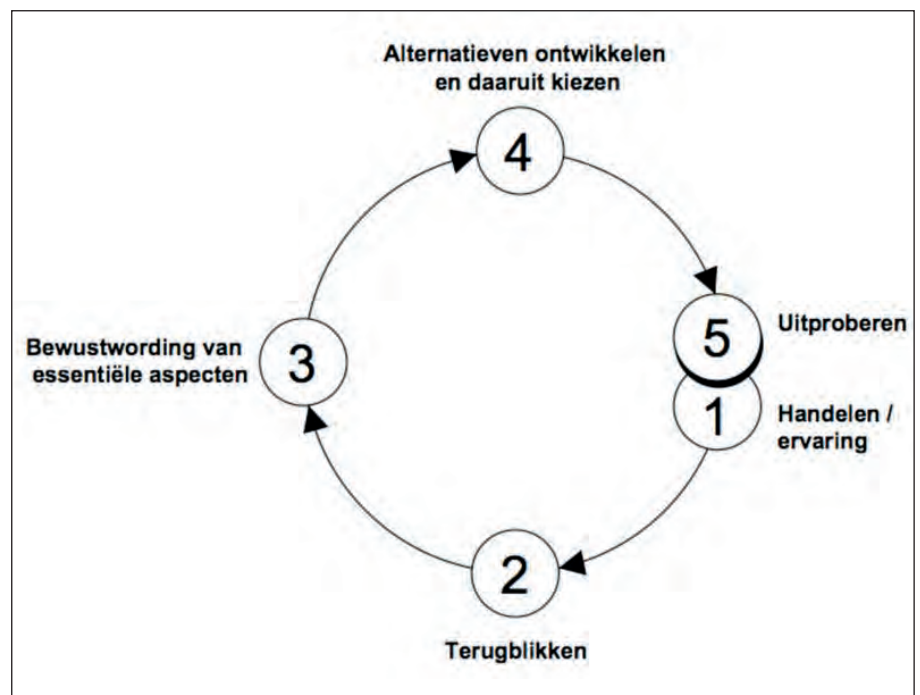
Hoe zo'n optimaal leerproces eruit kan zien illustreert het volgende schema (Korthagen 2002):

Hoe leer je?

Bij het verwerven van kennis moet je met het volgende rekening houden:

- Vaardigheden en attitudes kunnen niet worden overgedragen.
- Kennis wordt gemaakt in de hoofden van mensen en moet daar worden gestructureerd.

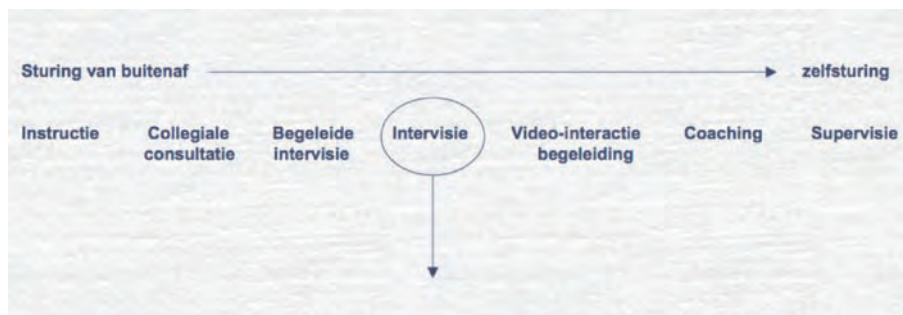

Schema van Korthagen (2002):

oplossingen voor bestaande problemen hebben geleerd. De lat waarmee de artistieke en educatieve kwaliteiten van een musicus worden gemeten, komt hierdoor steeds hoger te liggen. Een carrière wordt steeds meer bepaald door wat iemand gedaan heeft (je 'portfolio') en steeds minder door het aantal behaalde diploma's. Ondernemerschap en 'life long learning' worden hierdoor steeds belangrijker.

3. Terugblikken is vooruitgaan

Wil je als collega's van elkaar leren dan is het goed om hier in het begin ondersteuning bij te krijgen. Zo kun je door sturing van buitenaf langzaam toegroeien naar zelfsturing. In dit proces speelt 'interview' een belangrijke rol.

Tijdens interview werk je aan:

- Afstand leren nemen door reflectie op de eigen positie en manier van werken.
- Bewust worden van de eigen positie en invloed daarvan op de omgeving.
- Bieden van collegiale ondersteuning en inspiratie.

- Gebruik leren maken van elkaars ervaring en deskundigheid.

Kenmerkend voor interview is:

- Collegiale ondersteuning;
- Onderlinge advisering bij werkproblemen op een respectvolle manier.

- De interviewgroep is niet hiërarchisch, iedere deelnemer is gelijkwaardig.
- Vertrouwen op elkaars deskundigheid, i.p.v. op een supervisor.
- Je werkt steeds binnen een vastgestelde structuur, zodat je je doelen bereikt.
- Er wordt getracht om tot nieuwe inzichten en oplossingen te komen.

Er wordt vaak met een vaste structuur gewerkt:

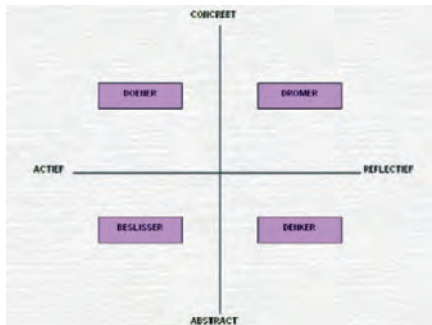
1. Introductie
2. Uitkiezen van werkprobleem
3. Analyse van het werkprobleem
 - Bewustwording
 - Herformulering
 - Adviesronde
4. Bespreken van inzichten
5. Bespreken van groepsthema
 - Persoonlijke betrokkenheid/ Wat gaat ter harte?
 - Inzichten/ Wat moet je loslaten?/ Welke moed is nodig?
 - Relatie met hier en nu, daar en dan..
6. Evaluatie en vervolgspraken

Vooral fase 5 is erg belangrijk, maar wordt nogal eens overgeslagen.

4. Leer langzaam denken

Het is niet gemakkelijk om met en van elkaar te leren. Wil dit proces goed verlopen dan moet aan een aantal randvoorwaarden voldaan worden. Vooral het kunnen en willen reflecteren is belangrijk. Dit doe je door met elkaar in dialoog te gaan en dingen gezamenlijk te onderzoeken. Ook is het belangrijk stil

te staan bij de verschillende leerstijlen die iemand kan hebben en je bewust te worden van je eigen leerstijl. Joep Knapen gebruikt ter verduidelijking het volgende schema (van Kolb):

- Dromers, of zieners, nemen vaak afstand, beschouwen dingen, komen vaak te laat, lopen meteen naar het raam om van het uitzicht te genieten, gaan alleen.
- Denkers wijzen een dergelijke indeling af en vragen zich af of dit allemaal wel klopt. Ze zoeken anderen op.
- Beslissers vragen zich af waartoe dit allemaal dient. Ze stellen zich concrete vragen als: Hoeveel pagina's moet ik schrijven, wanneer moet het af zijn?
- Doeners experimenteren en improviseren (en leren daar veel van). Zij zijn degene die zeggen: "Kom maar op, ik doe het wel".

We zijn meestal het meest gecharmeerd van het leertype dat zich in het kwadrant naast ons bevindt (met de klok mee). Dus dromers

werken goed samen met denkers, die het weer goed kunnen vinden met beslissers enz.

Indicatoren van collectief leren

Joep Knapen geeft tijdens zijn lezing een hele lijst indicatoren die bij het collectief leren bepalen hoe succesvol het proces zal verlopen. Hij noemt o.a. het ontwikkelen van gemeenschappelijk begrip, een gedeelde visie en een sfeer van vertrouwen. Het openlijk en eerlijk delen van informatie en het meedoen aan dialogen (om elkaar beter te begrijpen), gemeenschappelijke praktijken en professionele ontwikkeling. Conflicten moet je hierbij niet uit de weg gaan: deze zijn onvermijdelijk en horen erbij.

Om dit allemaal te bereiken en tot succesvolle 'co-teaching' te komen, raadt hij de volgende stappen aan:

- Leer elkaars achtergrond kennen
- Bespreek elkaars doceerstijlen
- Bespreek elkaars sterke en zwakke punten in het lesgeven
- Bespreek elkaars pedagogische aanpak en doelen
- Formuleer een gezamenlijk plan en handel als een eenheid
- Durf te risico's te nemen en groei

Aandachtspunten hierbij zijn vooral om tijdens het observeren en analyseren een 'toeschouwersblik' te hebben versus een 'situatieblik'. Hiermee doelt hij op het vast-

houden van een open, niet-oordelende en onderzoekende houding. Hierbij focus je op gedrag en omstandigheid en probeer je bij jezelf te registreren wat er gebeurt tijdens het waarnemen:

- Wat trekt speciale aandacht?
- Waar wordt het moeilijk om niet te oordelen?
- Wat zegt dat over mezelf?
- Wat moet ik loslaten?
- Wat moet ik ter harte nemen?

Ook geeft hij aanwijzingen over de manier waarop je elkaar feed-back kunt geven zonder daarbij anderen te kwetsen. Het belangrijkste is om hierbij een vaste structuur aan te houden waarbij je eerst het gedrag waarneemt en benoemt en dan pas vertelt hoe dat op jou is overgekomen.

Joep Knapen legt ter afsluiting van zijn lezing nogmaals uit dat zijn inleiding vooral bedoeld is om ons een kader te geven bij het waarnemen van de open lessen die nu gaan volgen. Door zijn lezing begrijpen we nu nog beter waarom de mate waarin we leren, en ook hetgeen we leren, o.a. sterk afhankelijk is van onze waarneming en attitude.

Werk en Zing

door Margreet Witsen Elias

Dit voorjaar las ik vooraankondigingen over de uitvoering van de opera *Attima* van Constant van de Wall (1871-1945). Mijn interesse was gewekt en ik besloot ernaar toe te gaan. En zo kwam ik erachter dat een aantal Nederlandse componisten met hun exotische muziek heuse wereldfaam hebben bereikt.

De laatste tien jaren zijn we vertrouwd geraakt met het begrip 'wereldmuziek' - muziek uit voornamelijk niet-westerse landen, die geënt is op volksmuziek. We kijken er niet meer van op dat musici uit het zuidelijk halfrond optreden in het Concertgebouw en in het Muziektheater in Amsterdam; ook tournees door het land van exotische muziek- en dansgezelschappen vinden we heel gewoon. De huidige communicatiemiddelen maken het ons gemakkelijk op de hoogte te blijven van de ontwikkelingen in de muziek uit andere landen.

'Exotische' muziek

Maar hoe is de belangstelling voor exotische muziek ontstaan? Natuurlijk zodra de verhalen over verre landen de ronde gaan doen en men ook in contact komt met voor de westerse mens vreemde culturen. De invloed van die vreemde culturen op de westerse samenleving werd wel *exotisme* genoemd. De oude Grieken gebruikten het woord 'exotisch' al voor iets of iemand van buiten. In de tijd van de ontdekkingsreizen en het stichten van de koloniën door de Westerse landen ontstond belangstelling voor de Oriënt die tot uiting kwam in de beeldende kunst en literatuur. Koopwaar en kunst uit de Oriënt werden 'exotisch' genoemd. Er verschenen in Europa vertalingen van oosterse vertellingen en sprookjes.

Tussen 1704 en 1717 werd in Frankrijk *Mille et une nuit* (Duizend-en-één nacht) gepubliceerd. Dit waren vertalingen van oude verhalen uit het Oosten en Midden-Oosten. In de achttiende eeuw werden muziekstukken geschreven waarin de oosterse klanken geïmiteerd werden. Hierbij denken we natuurlijk meteen aan *Die Entführung aus dem Serail* en het *rondo alla turca* in de pianosonate in A, KV 331 van Mozart. Ook in de muziek van Beethoven, Gluck en Von Weber

kan men oosterse elementen bespeuren. De Franse componist Félicien David (1810-1876) was een van de eersten die naar een verland ging om daar de lokale muziek te bestuderen. In 1844 vond in Parijs de première plaats van zijn *Le désert, ode-symphonique*. De Arabieren in de zaal waren zo verbaasd en opgetogen over de gebruikte Arabische tekst en melodie over de oproep tot gebed in het muziekwerk, dat dit deel herhaald moest worden. Ernest Reyer (1823-1909) woonde jarenlang in Algerije, wat hem stimuleerde

muziek werd als exotisch beschouwd.

En in Nederland?

Maar wat gebeurde in dit opzicht in Nederland. Vrijwel niets! Men had praktisch geen belangstelling voor muziek uit onze koloniën. Hoewel... in Arnhem werd in 1879 de Nationale en Koloniale Nijverheids Tentoonstelling gehouden. Voor het eerst in Nederland (en Europa!) trad daar een gamelanorkest op. Het succes van de Javaanse musici en dansers was overweldigend. Daniël

De inhoud

Het verhaal gaat over een Javaanse danseres Attima (Goudhartje). Attima had ooit beloofd te trouwen met Kartono, een lid van een gamelanorkest. Ze wordt verliefd op een onderofficier uit het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL). Maar Aïssa is verliefd op Kartono en licht hem in over de verhouding van Attima met de KNIL-officier. In een woedeaanval doodt Kartono zowel Attima als de door haar beminde blanke officier. Dit is de inhoud zeer in 't kort. Een Romeo en Julia-verhaal dus!

exotische elementen in zijn muziekstukken te verwerken zoals *Le sélam*, op een tekst van Théophile Gautier. De derde componist die geïnspireerd werd door zijn vele reizen was Camille Saint-Saëns (1835-1921). Natuurlijk moeten we ook denken aan Gounod met zijn *La reine de Saba* (1862), *L'Africaine* (1865) van Meyerbeer, *Aïda* (1871) van Verdi, *Les Pêcheurs de Perles* en *Carmen* gecomponeerd door Bizet in 1863 en 1875. Deze lijst kan natuurlijk nog veel langer zijn. Het verwerken van exotische motieven in de muziek werd een rage, ook Oost- en Zuid-Europese

de Lange (1841-1918) was echter de enige componist die hiervan in de ban raakte. Hij componeerde de *Godsdienstige Cantate* (1881), waarin hij het Javaanse toonsysteem verwerkte. In 1883 vond in Amsterdam een wereldtentoonstelling plaats. Ook daar was een gamelanorkest. Helaas was het peil van dit orkest veel lager en werd nadien zeer minachtend over de "toonkunst van andere rassen" geschreven.

In 1889 werd de honderdste verjaardag van de Franse Revolutie gevierd met een wereld-

tentoonstelling. Eiffel bouwde zijn toren, en Debussy (1862-1918) maakte daar kennis met de gamelanmuziek. Debussy, toen zeventwintig jaar oud, bezocht enkele malen de 'Javaanse kampong', die onderdeel vormde van de Nederlandse inzending. De ontwikkeling van het exotisme in de literatuur, architectuur, beeldende kunst, muziek en wetenschap zette zich verder voort. Componisten gebruikten graag oosterse elementen in hun werk. Zo probeerden zij los te komen van de Duitse romantiek, waarvan Wagner (1813-1883) natuurlijk de leidsman was. Men sprak zelfs van 'wereldmuziek', een begrip dat geïntroduceerd werd door de Duitse muziekcriticus Georg Capellen (1869-1934).

Van de Wall

Constant van de Wall, geboren in 1871, bracht zijn jeugd door op het eiland Java. Zijn broer en hij waren al van kind af aan zeer geïnteresseerd in alles wat met toneel te maken had. Hun ouders hadden echter weinig culturele bagage. In 1882 erfde vader een aanzienlijk vermogen en het gezin reisde naar Nederland. Vader en moeder werden overgehaald de jongens pianoles te laten geven; al gauw speelde Constant beter dan zijn lerares. Twee jaar later verhuisde het gezin naar Rotterdam, waar de broers zeer regelmatig uitvoeringen van de Duitse opera bijwoonden en ook naar de schouwburg gingen. Na een afgebroken militaire opleiding besloot Constant muziek te gaan studeren, aanvankelijk in Den Haag en Rotterdam; later ging hij met zijn leraar mee naar Berlijn. In 1895 vestigde hij zich als pianoleraar, dirigent en componist in Den Haag en bekwaamde zich verder in het vak instrumentatie. Hij leidde koren en componeerde werken voor piano, orkest en liederen op Franse, Duitse en Nederlandse teksten. Hij ontwikkelde een eigen stijl, waarin vele oosterse elementen te bespeuren zijn, zoals de vijf- en zeventonige ladders van de gamelan. Hij trouwde met de kunstzinnige Indische Maria van Noppen, die zanglessen volgde bij Cornélie van Zanten, en grote belangstelling had voor oosterse dansen. Ze had lessen genomen bij de Javaanse danser Raden Jodjana, die later bij de première van *Attima* een hoofdrol zou dansen.

Zeer succesvol

Van de Wall organiseerde zijn eigen concerten in Diligentia waarbij zijn eigen werken

centraal stonden. De concerten werden meestal druk bezocht. Ook Tilly Koenen, die zeer gecharmeerd was van zijn liederen en deze ook op haar repertoire zette, trad hierbij op. In 1907 vertrok het echtpaar naar Soerabaja waar zij het middelpunt waren van een intens muziekleven. In 1914 keren Constant en Maria terug naar Nederland en gingen zij weer in Den Haag wonen. Al snel klonk zijn muziek weer in de concertzalen. Hij schreef regelmatig artikelen in het tijdschrift *Het Muziekcollege*, hield voordrachten over het Javaanse orkest, was lid van de Haagsche Kunstkring en het Indisch Genootschap. In Den Haag werd in 1918 Mudato opgericht, een Vereniging ter Bestudering van de Muziek, de Dans en Toneelkunst uit Oost- en West-Indië. Ook deze vereniging steunde hij; leden van Javaanse adel en bekende musici, zoals B. van den Sigtenhorst Meyer, waren hier lid van. Was hij in Soerabaja niet aan componeren toegekomen, nu vloeiden weer vele werken uit zijn pen, voor orkest, piano en zang.

In het Frans

Groot succes had de opvoering van het muziekdrama *Attima*, Episode uit het Javaans volksleven, in 1917. Eerder had hij dit werk als eenakter geschreven, maar nu breidde hij het uit tot drie akten uit te voeren in drie akten. Onder bekende musici (o.a. Cornélie van Zanten) was de belangstelling om de opera op de planken te brengen zeer groot. Ook de Franse en de Nederlandse Opera waren geïnteresseerd, maar het eerstgenoemde gezelschap, het Théâtre de l'Opéra Française de La Haye, verzorgde uiteindelijk de première op 8 januari in de Koninklijke Schouwburg. De uitvoering werd geleid door de dirigent Leopold Roosen. Van de Wall had zelf het libretto geschreven, maar het werd nu in het Frans vertaald door Léon Pachal, een Belg.

Van de Wall schildert met zijn muziek een oosterse marktscène. Er is een waarzegster, die onheil aan Armand, de KNIL-officier, voorspelt. Er zijn dansers (ook de zangeressen moeten dansen), getraind door een bekende Javaanse danser die zelf ook een solo danst. En er is een gamelanorkest van..... papier mâché. Hij wilde niet een echte gamelan laten bespelen, de muziek moest op een westerse manier worden behandeld en door een modern westers orkest worden uitgevoerd.

Anno 2008

Bij de uitvoeringen in afgelopen mei werd de opera in het Nederlands gezongen. De hoofdrollen werden door beroepszangers vertolkt. Het koor bestond uit amateurs, ook enkele bijrollen werden door amateurs vertolkt. Jammer dat daardoor het niveau van de zang wat wisselend was. Maar er werd met overgave gemusiceerd; het enthousiasme spatte ervan af. Jammer ook dat de vertolking van de rol van Armand, de blanke geliefde van Attima, vertolkt door de tenor Steven van Gils, niet erg doorleefd was; zijn stem had moeite boven het orkest uit te komen. Zijn (blanke) vriend, die hem waarschuwt voor zijn liefde voor Attima, werd goed vertolkt door Sinan Vural, bariton, die ontroerde in de slotscène na de moord op Armand. De hoofdrol, Attima, werd vertolkt door Annemarie Kremer, sopraan. Zij zong en speelde haar rol met overgave en in de tweede akte kon ze dramatiek in haar spel en zang leggen, wat haar zeer goed af ging. Attima was danseres en Annemarie Kremer en anderen hebben zich in enkele weken de Indische dans eigen moeten maken, een geweldige opgave. Carine Vinke, alt, die de rol van waarzegster en die van Aïssa vertolkte, getuigde van veel temperament. Een nog jonger zusje van Attima, Wangi, werd gezongen door Karin Stroobos, een mezzo-sopraan met een zeer beweeglijke stem. Veel indruk maakte Quirijn de Lange, bariton, in zijn rol van Kartono; hij kon zich goed in zijn rol verplaatsen. Het orkest stond onder leiding van Dick van Gasteren; het was vooral goed op dreef in de tweede. Van Gasteren kon over een groter orkest beschikken dan de dirigent in 1917; het was zo groot als de componist had voorgeschreven.

Van de Wall had ook bepaald dat de opera in het heden moest spelen. Dat wekt natuurlijk de vraag: wat is het heden? Is dat de tijd van Van de Wall of is dat onze tijd? De regisseur heeft voor onze tijd gekozen. Er waren toeristen bij de marktscène, op zich geen gek idee. Maar Attima en haar zusjes waren blank, (een was zelfs hoog blond), dat maakt toch wel een vreemde indruk. De aankleding van het toneel was uiterst sober, maar ik miste toch de warme tropische kleuren, vooral tijdens de pasar(markt)-scène.

vervolg op bladzijde 11

Nannerl, de zus van Wolfgang

1751-1829

door Ank Reinders

Tijdens een onderzoek dat ik in 2006 deed voor een artikel in het tijdschrift 'Promozart' naar het stemgebruik in Mozarts opera's kreeg ik een heel ander beeld van Anna Maria Mozart – Nannerl -, de zes jaar oudere zus van Wolfgang Amadeus. In de loop van de tijd is van haar het beeld ontstaan van een wat kleurloos, ouder zusje dat, toen zij geen bijdrage meer hoefde te leveren aan de luister van haar broer, niet langer meetelde. In werkelijkheid was zij een geniaal pianiste, een fantastisch lieve zus en Wolfgangs hoog gewaardeerde medewerkster die, gehoorzaam aan de zeden van de 18e eeuw en gehoorzaam aan haar vader, zich op haar zeventiende moest terugtrekken van het podium. Onderstaand artikel is een uittreksel van het boek dat ik over haar heb geschreven en dat onlangs in een Duitse vertaling is verschenen.

Van de zeven kinderen die de bekende Salzburgse musicus Leopold Mozart en zijn vrouw Anna Maria Pertl kregen, zijn er vijf in hun eerste levensmaanden gestorven, hetgeen in de 18e eeuw nog als heel gewoon gold. Het derde kind, Anna Maria, bijgenaamd Nannerl, en het zevende, Wolfgang Amadé, bleven in leven.

Vader Leopold Mozart, violist, organist, dirigent en componist aan het bisschoppelijk hof te Salzburg, gaf zijn dochter al vroeg klavierles. Alras gaf de kleine broer aan ook te willen spelen. De vader, de zeer bekwame pedagoog, zag in zijn dochter een uiterst begaafde pianiste in spe, maar in de kleine zoon iets anders: een genie.

Paranimf

Toen Wolfgang zes jaar was achtte de vader zijn zoon rijp om aan de wereld, speciaal de koninklijke hoven, voorgesteld te worden, met als paranimf de reeds virtuoos spelende dochter. Er werden eerst korte reizen in de omgeving gemaakt, naar Wenen, naar Linz, en overall viel het grappige jongetje, dat bij de keizerin in Wenen op schoot sprong, enorm in de smaak.

Maar ook Nannerl oogstte grote lof: tijdens de beroemde reis door west-Europa, die ruim drie jaar zou duren, speelden de kinderen vierhandig op clavecimbel en op de (nieuwe) pianoforte, waarbij Nannerl verbazing en bewondering wekte.

Zij was niet alleen de aangeefster.

Een tekst uit de *Augsburger Intelligenz Zettel* van 19 mei 1763 luidt: "Stelt U zich eens voor, een meisje van elf jaar, dat de moeilijkste sonates en concerten van de grote meesters speelt, heel smaakvol en met het

grootste gemak." Baron Von Grimm schrijft een jaar later in de Parijse *Correspondence littéraire* een gelijklopende tekst.

Harmonisch inzicht

Al wordt de essentie van het componeren Nannerl vooralsnog niet bijgebracht, toch geeft ze blijk van een goed harmonisch inzicht, hetgeen naar voren komt als Wolfgang – die zijn eerste symfonie'tje in Londen schrijft – haar vraagt muziekfragmenten harmonisch uit te werken. Echter, de hoofdzaak blijft haar briljante pianospel. Mozart senior schrijft in die tijd: "Het is duidelijk dat mijn dochter een van de beste klavierspelsters van Europa is, ofschoon ze pas twaalf jaar is." De dure snuisterijen en juwelen die vorsten en vorstinnen haar schonken – en die vader Mozart liever in klinkende munt had aangenomen - getuigen van groot succes, maar nogmaals, een beroeps carrière zat er voor meisjes uit een familie van aanzien niet in. Maar wie haar gehoord hebben vergeten haar niet. In een brief aan zijn vrouw schrijft Leopold in 1773 uit Italië: "Herr Misliwitschek küsst der Nannerl die virtuosens Hände."

Nannerl wordt een mooie vrouw. Als baron Von Grimm haar in 1766 in Parijs terugziet, meldt hij "Mademoiselle Mozart is erg mooi geworden." In veel latere correspondentie is een dergelijke uitspraak te vinden van Albert von Mülk, een van haar aanbidders: "Ook stond de dochter in haar jonge jaren bekend als een echte schoonheid."

Een zangeres?

Een eerste vraag is: kon zij zingen? Ja, dat is bewezen. Is ze als zangeres opgetreden?

Nee, dat stonden de fatsoensregels voor jonge dames in de 18e eeuw niet toe.

Het bekende schilderij dat de schilder Carmontel in Londen in 1764 van de familie maakte, beschrijft vader Leopold aan zijn vriend Hagemeyer aldus: "Wolfgang speelt klavier, ik sta achter hem en speel viool, Nannerl leunt met één arm op het clavecimbel en in de andere hand houdt ze muziek, alsof ze zingt." Nannerl weet dus hoe men staat wanneer men zingt, bovendien wijst haar geopende mond erop dat zingen haar zeer eigen is. Ze heeft natuurlijk niet gedurende de hele schilder-sessie met open mond gestaan!

In een brief uit 1770, geschreven in Italië (de 19-jarige Nannerl reist niet meer mee, zij kan niets meer toevoegen aan de glorie van haar broer en wordt te volwassen om voor publiek te staan), vraagt haar vader: "Je zingt toch nog wel?"

Componiste

In datzelfde jaar geeft Nannerl ook blijk van compositiekennis, zij noteert een paar liederen waarvan Wolfgang na lezing vanuit Italië blij schrijft: "Ik wist niet dat je dit kunt, ik vind de liederen mooi, dat moet je vaker doen!" Haar activiteit als componiste is niet opzienbarend, maar omstreeks 1800 duikt er een aantekening op van ene Philipp Schmelz, organist aan de Weense dom, die in zijn boekje 'Melodien zu Herrn Gregor Kraemers 100 neuen Schulgesängen' Nannerl noemt onder de componisten van haar tijd, direct naast Michael Haydn.

Huwelijk

Omdat Nannerl inzake een huwelijk moet wachten op een door vader geaccepteerde

kandidaat, trouwt ze pas op 34-jarige leeftijd met een vijftien jaar oudere man van lage adel. Ze wordt zijn derde vrouw en krijgt vijf ongezeglijke kinderen onder haar hoede. Desondanks houdt ze zich in het akelig vochtige Sankt Gilgen waar ze ziek en ongelukkig is, met muziek bezig. Ze reserveert in haar nieuwe woning een kamer waar ze dagelijks studeert op haar eigen clavecimbel, het huwelijkscadeau van haar vader. En ze blijft zingen. Haar vader waarschuwt: "Als je bij het zingen pijn in je borst krijgt moet je er een poosje mee ophouden."

Het is geboekstaafd dat Nannerl drie kinderen ter wereld heeft gebracht, Leopold, Jeannette en Babette (die slechts een paar maanden leefde), maar aangezien er vier jaren liggen tussen het eerste en het tweede kind, is het aan te nemen dat er meerdere zwangerschappen of geboortes hebben plaats gevonden, mede omdat Leopold zijn dochter met veel medische raadgevingen schriftelijk bleef bijstaan.

Contact met haar broer

Wolfgang blijft Nannerls medewerking vragen, zij schrijft meerdere cadenza's en 'Eingänge' (= modulerende verbindingen) in zijn werken. Ze gaat, zolang Wolfgang nog naar Salzburg komt, eveneens daarheen om met hem samen luister te verlenen aan de concerten in de Mirabellgarten, waar toentertijd nog een muziekkapel stond. Ze ontmoet er nog Franz Armand d'Yppold, de man die zij aanbidt en die haar jaren lang heeft liefgehad. Vader Leopold mocht hem graag maar hield om onopgehelderde redenen een huwelijk tegen. Wanneer haar vader en later ook d'Yppold overleden zijn en Wolfgang geen reden heeft om Wenen te verlaten, leeft Nannerl een eenzaam bestaan.

In het voorjaar 1792 noteert Nannerl op verzoek van uitgever Breitkopf twee zeer lange brieven met haar jeugdherinneringen waardoor enorm veel feiten bekend zijn geworden. Brief 1212 telt 550 regels!

Terug naar Salzburg

Na de dood in 1801 van haar echtgenoot, de Landpfleger van Sankt Gilgen, heft Nannerl na 17 jaar snel het haar opgedrongen huishouden op, brengt haar stiefkinderen onder en vertrekt zo snel mogelijk naar Salzburg. Hier vindt ze in het stadscentrum weer een

woning, niet ver van haar schoonzuster, Constanze, Wolfgangs weduwe die met haar tweede man 10 jaar in Denemarken heeft geleefd. Nannerl fleurt op, geeft pianoles aan dochters van de rijke burgerij, en zangles aan haar dochter Jeannette (evenals voorheen aan haar gelijknamige stiefdochter). Zij beijvert zich jeugdwerken van Wolfgang te achterhalen bij bewonderaars van vroeger. Zowel zij als Constanze hebben contact met de uitgevers Breitkopf in Leipzig en André in Offenburg.

Langzaam verliest Nannerl haar gezichtsvermogen. Een zoon van Constanze, Franz Xaver, bezoekt zijn moeder die in 1821 met haar tweede man in Wolfgangs geboortestad is gaan wonen; op loopafstand van Constanze ontdekt hij zijn tante: Nannerl.

Deze leidt hem nog geestdriftig langs alle oude bekenden of hun nageslacht. Nannerl is blij haar neef te leren kennen en schrijft in haar 'stamboek' hoe geroerd zij is door zijn mozartiaans pianospel.

Vermogend

Volgens berichten van het Engelse uitgeversechtpaar Vincent en Mary Novello, die Nannerl in 1829 bezochten, verkeerde Nannerl zeker niet in behoeftige omstandigheden. Zij erfde van haar man een bedrag van bijna 8000 guldens, hetgeen destijds een vermogen vertegenwoordigde; zij heeft dat bedrag vermeerderd door de vele juwelen die ze in haar jeugd gekregen had, te gelde te maken. Daarenboven zagen de Novello's aan de wand een Rembrandt en een Van Dijk hangen. Nannerl werd jarenlang bijgestaan door twee vrouwelijke bedienden. Na haar dood werd Nannerl volgens haar wens in een gemeentegrav bij de Salzburgse Dom begraven, zoals haar broer in Wenen begraven was.

Gegevens uit: "MOZART" "Briefe und Aufzeichnungen" Uitg. Bärenreiter/DTV Kassel 2005.

"Nannerl, die Schwester eines Genies" (Ank Reinders, 2008, vertaling Dr. Heinz Kimmerle) is onlangs verschenen bij Traugott Bautz in Nordhausen ISBN: 978-3-88309-457-1.

Vertrek uit Nederland

Werk en Zing was het motto van Constant van de Wall. Een harde werker was hij zeker en een groot liefhebber van de zangstem. In 1919 verhuisde Van de Wall vanwege zijn gezondheid naar Zuid-Frankrijk, waar hij bekend stond als 'compositeur javanais'. In 1921 besloot hij weer naar Indië te gaan. Ditmaal gingen hij met zijn vrouw in Batavia wonen waar zij het kunstleven weer een enorme impuls gaven. Met veel succes werd *Attima* weer opgevoerd, waarbij de hoofdrol vervuld werd door Maria, de vrouw van Van de Wall. In 1927 keerde het echtpaar terug naar Nice, waar hij Frans-georiënteerde werken schreef. Het lange verblijf in Nice maakte dat de band met Nederland en Indië losser werd, waardoor zijn muziek daar steeds minder werd uitgevoerd. Zijn gezondheid liet niet meer toe dat hij regelmatig optrad.

Hij stierf op 4 januari 1945. Maria van de Wall ging weer in Den Haag wonen en overleefde haar man ruim twintig jaar.

Bronnen:

- *De Oostenwind waait naar het Oosten, Indische componisten, Indische composities, 1898-1945 (met CD)*, door Henk Mak van Dijk

- *Programmaboekje Attima*

Herinneringen

door Ank Reinders

In het volgende Bulletin wil de redactie aandacht besteden aan **strottenhoofd-massage**. Het masseren, faciliteren (vergemakkelijken), rekken en strekken van overspannen, overbelaste spieren van en rond het strottenhoofd, hals, nek, schouders, rug en gezicht, brengt de spieren van spreken en zingen opnieuw in balans en kan de stem- of spraakklachten verminderen, of zelfs genezen.

Heel graag zouden wij in contact komen met leden die strottenhoofdmassage toepassen in hun lespraktijk of bij zichzelf. Reacties graag naar redactie@zangpedagogen.nl

2

In het volgende Bulletin ook:
Hoe begeleiden wij onze leerlingen in de les, met cd of liever live - een onderzoek onder NVZ leden.

3

Wij - Marianne en Coosje - willen graag een **interviewgroep** met zelfstandig gevestigde zangdocenten oprichten in de regio Utrecht. Doel: leren van en met elkaar, bespreken van knelpunten, zowel organisatorisch als vakinhoudelijk, elkaar steunen en helpen, etc.

Natuurlijk mag gezelligheid hier niet ontbreken!

Mail naar Marianne Verkade:

verkadevocaal@gmail.com

of naar Coosje van Ramselaar:

coosjevramselaar@hetnet.nl

De uitnodiging om in kleine kolommetjes (columns heten die tegenwoordig) gebeurtenissen uit mijn docentenloopbaan te beschrijven, neem ik graag aan. In dit soort teksten kan ik mijn lust tot zachtjes spotten - en tot zelfspot! - ruimschoots kwijt.

Mijn verhaaltjes zijn niet altijd recent. Zij stammen veelal van mijn doceren in de VS, van lessen op het Twents Conservatorium of van lessen bij mij thuis. En soms zijn het bijzondere herinneringen aan mijn eigen concerten. Altijd gaan ze over klassiek zingen; van musical, pop en jazz weet ik heel weinig. Zelfs op de universiteiten en colleges in Amerika was tot 1986-87 weinig of niets te bespeuren van pop of jazz onderwijs.

Met 'belting' heb ik in mijn zangersbestaan en in mijn conservatoriumtijd dus niets te maken gehad. Jo Estill, in Engeland en in Nederland het boegbeeld van het 'belten', heb ik wel twee maal ontmoet, op congressen in Stockholm en in San Francisco. Ze ging toen in haar lezingen zeer wetenschappelijk te werk.

Ik kreeg ooit een compliment van haar. Dat ging zó: de grote Finse geleerde Aatto Sonninen gebruikte in zijn publicaties mijn schets voor registerovergangen (zie 'Atlas van de Zangkunst') als voorbeeld van wat hij zich voorstelde van het in elkaar overgaan van stemregisters. Hij was een van de sprekers op een congres waar zowel Jo Estill als ik ook zouden spreken - toen hij aan het woord was fluisterde dr. Willem Kersing mij nog toe: "Je mag nooit vergeten dat Sonninen jou citeert, dat is een pluim op je hoed!".

Jo Estill, die erg opzag tegen Sonninen en natuurlijk wist dat hij mijn schets had gebruikt, gaf mij nadat ik gesproken had onmiddellijk een compliment over mijn praatje, dat ook over registreren ging. Later, aan de lunchtafel, uitte Jo Estill openlijk haar bewondering voor de grote Finse geleerde: "I am so proud to sit with him at one table!" (en daar heb ik een foto van).

Jo Estill was nog in het stadium dat ze de 'belting voice' zelf introduceerde en altijd prachtig illustreerde met het voorbeeld van de Italiaanse huismoeder die haar kinderen 's avonds binnen riep: "Giiiiiiiino, vièni mangiááááááare!". Grandioos, hard en scherp.

Puur speech level, weet ik nu te zeggen.

NVZ Symposium

op 1 november a.s. in Den Bosch

“De jonge zanger centraal: aandacht, studeren en zapp-culturen”

Het symposium dat de NVZ dit najaar organiseert gaat over een fenomeen dat ons allen aangaat: de jonge zanger/es en de bagage waarmee hij/zij onze leskamer binnenloopt.

De jong volwassene die juist zijn middelbare school heeft afgerond komt veelal met een heel andere bagage binnen dan gebruikelijk bij iets oudere zangers. De turbulente ontwikkelingen binnen het schoolonderwijs van de laatste jaren werpen hun vruchten af. Maar niet alleen het onderwijs, ook de veranderingen in de maatschappij hebben zo hun invloed.

Wij, als pedagogen, worden hier soms door verrast en kunnen niet altijd meer uit de voeten met de manier van lesgeven zoals wij die gewend zijn. Moeten wij ons anders opstellen? Of kan de student basisvaardigheden aangeleerd worden die wij noodzakelijk achten?

De jonge zanger heeft dikwijls vaardigheden waar wij niet aan kunnen tippen; ze zijn bijvoorbeeld erg snel met computers en hebben direct door hoe een mobieltje werkt. Voor velen van ons is dit lastige materie. Daartegenover staat dat de jonge zanger nog wel eens moeite heeft zich langer te concentreren op een onderwerp, terwijl verdieping en concentratie toch heel essentiële zaken zijn voor een musicus.

Op dit symposium komen zowel de ‘wetenschapper’ aan het woord als de student zelf, die deze problemen bij zichzelf herkent.

Er zal een workshop gegeven worden waar u actief aan mee kunt doen of waarbij u toeschouwer kunt blijven. En natuurlijk zullen jonge zangers/essen ons ook verrassen met hun muzikaliteit en mooie stemmen.

Zaterdag 1 november, 10.30-17.00 u

De Toonzaal, Den Bosch

M.m.v. Joep Knapen, didacticus, Polle Vrienten, zanger, Gert-Jan de Haas, neuropsycholoog

Entree: NVZ leden gratis, zangstudenten €15,-, andere belangstellenden €30,-

Aanmelden: schriftelijk naar Borgesiusstraat 43b, 3038 TC Rotterdam of via de mail: secretaris@zangpedagogen.nl

Nieuw redactielid: Jolande Geven

In 1991 ben ik afgestudeerd aan het conservatorium lichte muziek/jazz in Hilversum.

Ook volgde ik gedurende 5 jaar workshops en lessen van de Roy Hart methode. Mijn werkzaamheden zijn altijd zeer divers geweest. Onder andere heb ik gewerkt in het stemcentrum in Nijmegen waar we met verschillende disciplines vanuit verschillende invalshoeken de stem centraal stelden.

Na mijn studie aan het conservatorium volgde ik een opleiding voor communicatie-trainer. In deze trainingen staan muziek en de stem centraal en zijn beide een middel om communicatie te verhelderen. Momenteel werk ik als zangdocent aan het ARTEZ, conservatorium in Arnhem, en aan het Lindenberg, muziekschool in Nijmegen. Daarnaast treed ik regelmatig op als zangeres en geef ik stemtrainingen. Sinds vele jaren zijn Ineke van Doom, die ook deel uitmaakt van de redactie van het Bulletin, en ik collega's en werken wij op een zeer prettige manier samen. Via haar werd ik gepolst of ik zitting wilde nemen in de redactie.

Terborg

Het 16de EUREGIO VOCALISTENCONCOURS wordt gehouden op vrijdag 31 oktober en zaterdag 1 november 2008 te Terborg (Gelderland)

www.euregio-vocalistenconcour.nl

Algemeen

KLASSIEKE MUZIEKWEEK van 31 okt t/m 9 november 2008

Het weekprogramma voor heel Nederland is te vinden op www.klassiekemuziekweek.nl

Tip

AMSTERDAM INDIA FESTIVAL

Van 12 t/m 30 november 2008 organiseert het Concertgebouw samen met een groot aantal andere Amsterdamse cultuurinstellingen een festival dat geheel gewijd is aan India. Het A.I.F. presenteert een culturele staalkaart met tientallen evenementen op het gebied van muziek, dans, mode, film, fotografie, theater, beeldende kunst, architectuur en multimedia.

www.indiafestival.nl

Amsterdam

PRINSES CHRISTINA JAZZ CONCOURS

Het Prinses Christina Jazz Concours vindt plaats op zaterdag 29 en zondag 30 november in het Bimhuis en het Muziekgebouw aan 't IJ.

Het concours is voor jazzmuzikanten / vocalisten tussen de 12 en 20 jaar.

www.christinaconcour.nl

Amstelveen

Post-HBO OPLEIDING DOCENT MUSICAL (Post-HBO Bachelor)

In januari 2009 start voor HBO geschoolde docenten een 1-jarige opleiding tot musical docent. De opleiding is voor HBO geschoolde docenten kunstonderwijs / podiumkunsten werkzaam als docent musical en/of met interesse in het doceren van musical.

www.broadwayacademy.nl/nl-nabijscholing-posthbo-docentmusical.html

Zwolle

NEDERLANDS JAZZ VOCALISTEN CONCOURS 2009

Op 5, 6 en 8 februari 2009 wordt het achtste NJVC georganiseerd. De inschrijving start 15

oktober a.s. en staat open voor in Nederland woonachtig vocaal jazztalent. Het concours heeft geen leeftijdsgrens. Kandidaten kunnen zich tot 1 december a.s. aanmelden.

www.jazzvocalisten.nl

Maastricht, Aken, Luik

EUREGIONAAL OPERA- EN MUZIEKTHEATERFESTIVAL

5 t/m 8 maart 2009

Zang, muziektheater, lezingen en films en de première van Tsaar Saltan van Opera Zuid.

www.theateraanhethof.nl

Zwolle

NEDERLANDS KAMEROPERAFESTIVAL

17 t/m 26 april 2009

Veel bijzondere en intieme producties in dit derde Kameropera Festival, met veel vocale variatie.

www.kameropera.nl

Dresden, Duitsland

De PAN EUROPEAN VOICE CONFERENCE 2009 vindt plaats in Dresden van 26 t/m 29 augustus 2009

Onderwerp van de conferentie : The professional voice in communication today-towards the integration of science and voice education.

www.pevoc8.de/welcome/home.html

's-Hertogenbosch

INTERNATIONAAL VOCALISTEN CONCOURS 2009

Op 21-23 september 2009 zijn de nationale voorronden voor Nederlandse vocalisten en in Nederland gevestigde of nog studerende buitenlandse zangers. Presentatieconcert is naar verwachting op 11 oktober 2009.

www.ivc.nu

Samenstelling van het bestuur:

voorzitter

Elena Vink

Ommershopselaan 10

6881 RT Velp, 026 4426060

voorzitter@zangpedagogen.nl

secretaris

Irma ten Brinke

Doetinchemseweg 233

7054 BG Westendorp, 0315 298091

secretaris@zangpedagogen.nl

penningmeester

Roland Hangelbroek

Borgesiusstraat 43b

3038 TC Rotterdam, 010 4525474

penningmeester@zangpedagogen.nl

lid/eindredactie

Cora Peeters

Parkweg 52

3134 UP Vlaardingen, 010-4341507

cpeeters@chello.nl

lid

Lieve Geuens

Willink van Collenstraat 64

3621 CN Breukelen, 0346 252957

lievegeuens@planet.nl

lid

Diane Hidding

Vioolstraat 1

6922 KH Duiven, 0316 268352

dianehidding@hetnet.nl

ledenadministratie

Greet Woltjes

Zwolseweg 241

7315 GK Apeldoorn, 055 5336609

ledenadministratie@zangpedagogen.nl

ereleden

Cora Canne Meijer

Margreet Witsen Elias

Ank Reinders

Maria Rondèl

Kay Jensma

Samenstelling van de redactie:

Cora Peeters, José Lieshout, Ineke van Doorn, Margreet Witsen Elias, Jolande Geven.

redactie@zangpedagogen.nl

drukkerij

Multicopy Apeldoorn

vormgeving Bulletin

Bi@e (Trix van Vugt), Utrecht

AANMELDINGSFORMULIER

Hierbij geef ik mij op als

- werkend lid gediplomeerd zangdocent € 45,- per jaar
studentenlid volgt opleiding tot zangdocent, € 25,- per jaar
begunstiger steunt NVZ met ten minste € 45,- per jaar

Naam _____ m/v

Voornaam _____

titel _____

geboortedatum _____

adres _____

postcode/plaats _____

tel/mob/fax _____

e.mail _____

Opleidingsinstituut: _____

s.v.p. omcirkelen
Afstudeerniveau A B DM UM 1e fase 2e fase Bachelor Master

Afstudeerdatum _____ Onderwijsbevoegdheid: ja nee

Gespecialiseerd in: klassieke muziek lichte muziek

Overige relevante opleidingen _____

Als werkend lid dient u een kopie bij te voegen van het document waaruit uw bevoegdheid blijkt.

Het lidmaatschap wordt aangegaan voor onbepaalde duur, afmeldingen uitsluitend schriftelijk bij de ledenadministratie vóór 1 december.

Ledenadministratie: NVZ/ Greet Woltjes, Zwolseweg 241, 7315 GK Apeldoorn
tel. 055.5336609 / e.mail: ledenadministratie@zangpedagogen.nl

Ik kom graag in aanmerking voor een korting van € 5,- op mijn bijdrage en machtig hierbij tot wederopzegging de NVZ tot automatische incasso van de contributie van bank/gironummer:.....

Datum

Handtekening

NB Dit formulier uitprinten, invullen en opsturen naar de ledenadministratie NVZ.

welkom / wijzigingen

Als nieuwe leden heten wij welkom

Anja Koldenhof-Timmers
Amsterdamseweg 17B
6814 GA Arnhem
026 4430289
akoldenhof@xs4all.nl

Rianne Vogten-Moers
Esdoornstraat 9
5671 AK Nuenen
040 2835415
L.Vogten@onsnet.nu

Monique van Meijeren
Duindoorn 17
2923 EB Krimpen aan de IJssel
0180 517232
vanmeij@tiscali.nl

Adreswijzigingen en overige correcties NVZ leden

Marga Melerna
Wielewaallaan 29
1403 BW Bussum
035 6982930
marga.melerna@planet.nl

Isabel Delemarre
Willem van Otterloolaan 7
2343 MH Oegstgeest
06 26396663
idelemarre@hotmail.com

Greetje de Haan
Bozenhoven 128
3641 AJ Mijdrecht
0297 272328
Gretelle.rotschild@gmail.com

Lydia van Haaren
Keppelseweg 44
7009 AA Doetinchem
0314 334000/06 51536105
lydiavanhaaren@gmail.com

Margo van Biezen
Larixlaan 23
3971 RA Driebergen
0343 513730/06 23004405
margovanbiezen@hotmail.com

Juliette Besijn
William Pontstraat 72
1135 EW Edam
0299 374099/06 48492801
Juliettebesijn@online.nl

Ruby van Urk
Batavenstraat 30
2225 ZD Katwijk
06 2615260
rubyurk@hotmail.com
www.rubyvanurk.nl

Marjoke Kager
Blauwkapelseweg 89-c
3572 KD Utrecht
06 11457734
marjokekager@hotmail.com

Wies Bouma
Roerdomp 10
9728 XD Groningen
050 5267373
info@destempraktijk.nl

Hermien de Zwart
Muntkade 134
3531 AK Utrecht
030 2962913/06 29398757
nhmdezwart@hetnet.nl

Antoinette Kouwenberg
Merinhof 47
5345 ZJ Oss
0412 646497/06 27242649
antoinettekouwenberg@orange.nl

contributie

De contributie van de Nederlandse Vereniging van Zangpedagogen bedraagt € 45,00 per jaar voor werkende leden en vrienden, en € 25,00 voor studenten. Aanmelding via de website www.zangpedagogen.nl of via de ledenadministratie. Het verenigingsjaar loopt gelijk met het kalenderjaar. Het lidmaatschap wordt aangegeven voor onbepaalde duur; afmeldingen vóór 1 december, uitsluitend schriftelijk bij de ledenadministratie.

Kopij voor het volgende Bulletin (eind februari) moet **uiterlijk 7 januari 2009** per email gestuurd zijn naar:

redactie@zangpedagogen.nl.

Foto's ter illustratie (min. 300 dpi) worden op prijs gesteld. Over plaatsing van een ingezonden bijdrage beslist de redactie. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen te corrigeren en/of te redigeren. De NVZ aanvaardt geen aansprakelijkheid voor de inhoud van in het Bulletin geplaatste artikelen.

© 2008 auteursrechten voorbehouden, overname van artikelen slechts met toestemming van het bestuur van de NVZ.